

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

De Geest geneest

B. Luiten ■

In dit nummer

Kerkelijk leven - B. Luiten
De Geest geneest 669

Meditatief - R.R. Roth
Jezus is een onruststoker,
in onze gezinnen 672

Wandelen met God - M.A. van Leeuwen
Twitter of binnenkamer? 673

Achtergronden - F. van Halem
Tijd voor Klimaatverandering 675

Kerk wereldwijd - M. van Loon
Vrijgemaakt in Noorwegen (2) 679

Varia - M. Veldsema
Een verlies voor altijd 682

Boekbespreking - E.A. de Boer
Israël in hopen en bidden 685

Boekbespreking - H. Veldman
Selderhuis en Calvijn 688

Uit de kerken

Als het over genezing gaat, buitelen de meningen over elkaar heen.

De één dweept ermee, de ander is heel terughoudend. Maar niet ieder bedoelt hetzelfde.

Uitverkoop?

Ooit hoorde ik een preek over de kerk, die onderverdeeld was in deze drie punten: de kerk is 1. katholiek, 2. evangelisch en 3. doopsgezind. Dat leek eerst grappig, maar al gauw kwam aan het licht hoe serieus dit was bedoeld. Want het zijn stuk voor stuk eigenschappen die ons worden ontzegd, omdat ze door anderen worden geclaimd. Die claims kunnen zo sterk zijn, dat we ook zelf daarin meegaan. Laatst kreeg ik een brief van een broeder die mij schreef, dat we niet evangelisch moeten worden. Niet? Volgens mij zijn we dat al, zijn we dat nog steeds, door Gods genade. Daar hebben mensen voor op de brandstapel gestaan, maar vandaag mogen we het niet meer zeggen. Zo zijn de mooiste woorden belast geworden, als we ze dan toch nog gebruiken zaaien we misverstand. Want wees eerlijk, bij 'evangelisch' denk je niet aan gereformeerd.

Erger wordt het als we inhoudelijk gaan weggeven wat bij de schatten van de kerk behoort. Zo verzilde ik laatst in een discussie over genezing. Er staat namelijk in de Opwekkingsbundel een bewerking van de apostolische geloofsbelijdenis (nr. 347). De jonge garde zingt deze graag en van harte. Maar er staat een zinnetje in over de heilige Geest, dat vragen oproept. Het gaat om deze passage:

*Ik geloof in God de Trooster,
gaven van de Heil'ge Geest,
die Gods Woord aan ons bevestigt:
gaat en predikt en geneest.*

De pijn zit in dat laatste woord. Dat de Geest tegen ons zegt 'gaat' en

‘predikt’, dat is akkoord. Maar zegt Hij ook ‘geneest’? Is dat waartoe Hij ons aanzet? Nee, wordt er gezegd, dat is evangelisch! De lezer begrijpt dat ‘evangelisch’ hier is bedoeld in de zin van ‘dat zijn niet wij, maar anderen’. En dus gebeuren ook die genezingen ergens anders, niet bij ons. Dus zouden wij dit niet mogen zingen.
Zo gaat de uitverkoop steeds verder.

Alpha

Nu staat dit niet op zichzelf. In veel gemeenten wordt de Alphacursus gegeven. Een cursus die qua opzet heel goed is, maar qua inhoud bedenkelijk. Het grootste probleem erin is, dat de heilige Geest stelselmatig wordt losgemaakt van onze Heer Jezus Christus. Volgens de Alphacursus is zijn werk niet dat Hij ons inlijft bij onze Verlosser, maar dat Hij de gelovigen op zijn geheel eigen wijze vervult met allerlei krachten en gaven. Daaraan zou de Geest te herkennen zijn. De inzet van de cursus is ook expliciet dat er vroeger meer nadruk werd gelegd op de Vader en de Zoon, nu zal deze onevenwichtigheid worden goedgeemaakt door de heilige Geest te profileren (les 7). Volgens mij moeten de cursusleiders bij deze lessen heel alert zijn.

Vervolgens is de vraag, of God vandaag nog geneest (les 13). Ja zeker, is het antwoord, alle gaven en krachten zijn nog volop aanwezig. En om dat te illustreren komt er een stroom aan voorbeelden, van vele mensen die wonderlijk genezen zijn.

Nu heb ik geen enkele behoefte om die genezingen allemaal te ontkennen, hoewel ik soms mijn twijfels heb. Maar laat voorop staan: *God is groot!* Hij kan alles en is volkomen vrij om zijn goedheid te tonen op zijn tijd en wijze. Inmiddels kan ik aardig wat voorbeelden noemen van mensen die op gebed genezen zijn ook zonder dat daar een medische verklaring voor bestaat.

Wat mij wel tegenstaat is, dat in deze cursus wordt gedaan of er voor al die genezingen hier en nu een concrete belofte bestaat. Teksten uit het Oude Testament, toen zo’n belofte wel bestond (bijv. Ex. 23:25-26), worden zonder enige nuance gekopieerd naar vandaag.¹ Op die manier worden mensen ermee aan het werk gezet, om te bidden in de verwachting dat God nu nog méér genezen zal dan vroeger.²

Ook vind ik het onbegrijpelijk dat nota bene in deze cursus, die pretendeert de heilige Geest te profileren, de genezingen puur lichamenlijk worden genomen. Zo worden de cursisten helemaal op het verkeerde been gezet.

Tegen de achtergrond van deze praktijken kan ik wel begrijpen dat gereformeerde mensen op de rem trappen. Zo willen wij niet omgaan met genezingen! Als de bezwaren zo zijn bedoeld, ben ik het daar helemaal mee eens. Maar laat daar niet alles mee gezegd zijn! Want spoelen we met alle badwater ook het kind niet weg?

Gaan wij dan zwijgen over genezing? Gaan we elkaar verbieden die te belijden? Volgens mij zouden we dan ernstig te kort doen aan wat God ons schenkt in onze Heer Jezus Christus.

Genezing begint in het hart

Bekend is de aankondiging van de Messias bij monde van Jesaja:

*Om onze zonden werd Hij doorboord,
om onze wandaden gebroken.*

*Voor ons welzijn werd Hij getuchtigd,
zijn striemen brachten ons genezing.*

(Jes. 53:5)

Naar mijn overtuiging is deze genezing niet alleen lichamenlijk bedoeld, en zelfs niet in de eerste plaats. Het gaat om het fundamentele herstel van ons leven, doordat de Messias onze straf draagt en ons op die manier weer recht zet voor God. De genezing die God ons schenkt, heeft betrekking op onze zonden en op onze kwalen, in die volgorde.

Genezing is iets dat door de heilige Geest begint in het hart van de zondaar. Wij zingen als berijming van Psalm 51:4:

Voltrek de reiniging en raak mij aan

met bloed en hysop, dan ben ik genezen.

Was mij geheel, en uit de nacht herrezen

Zal ik dan sneeuwwit voor uw ogen staan.

Wanneer Petrus de vervolgte christenen bemoedigt, schrijft hij zo dat ze zichzelf leren zien in Jezus Christus:

Hij heeft in zijn lichaam onze zonden het kruishout op gedragen, opdat wij, dood voor de zonde, rechtvaardig zouden leven. Door zijn striemen bent u genezen. Eens dwaalde u als schapen, nu bent u teruggekeerd naar hem die de herder is, naar hem die uw ziel behoedt (1Ptr. 2:24-25).

Ook al overkomt deze christenen nog veel lijden en lichamenlijke moeite, ze zijn genezen, zo staat er. Zij delen in de rechtvaardigheid van hun Heer en Heiland. Op die manier geneest de heilige Geest van ontrouw, van afkerigheid en nog veel meer (Jer. 3:22, Hosea 14:4).

Gekunsteld?

Nu hoorde ik iemand zeggen, dat het ‘gekunsteld’ is om genezing geestelijk op te vatten. Maar daar gaat het juist om, in ons hart is het bederf begonnen!

Onze Heer heeft tijdens zijn leven op aarde heel wat ziektes weggenomen, maar vaak zei Hij erbij dat mensen er niet over moesten praten. Waarom niet? Omdat dat niet voorop mocht gaan. De genezing waarvoor Hij was gekomen, zou veel meer omvatten dan het tijdelijk lichaam. Hij wilde haar laten beginnen in het hart. Duidelijk liet Hij dat uitkomen in zijn woord tot de verlamde man, neergelaten door het dak: ‘uw zonden zijn u vergeven’ (Luk. 5:20). De genezing die verwacht werd, overtrof Hij. Als bewijs daarvan mocht de man lopend naar huis. Dat lopen zou tijdelijk zijn, de man zou eerst nog sterven. Maar de genezing van

het hart was voor eeuwig.
Sprekend is de uitleg die de Heer gaf, toen de vraag werd gesteld waarom Hij in gelijkenissen sprak, op een verhellende manier. Met een citaat uit Jesaja zei Hij:

*Met hun ogen willen ze niets zien,
met hun oren niets horen,
met hun hart niets begrijpen.*

*Want anders zouden ze tot inkeer komen
en zou Ik hen genezen.*

(Mat. 13:15)

M.i. is het zonneklaar dat de Heer hiermee niet in de eerste plaats doelde op lichamelijke genezing. Hij had het over genezing in de zin van geloof, bekering en behoud. Hier is niets 'gekunstelds' aan, zoals werd gezegd, het is een kwestie van geestelijk duiden wat geestelijk is bedoeld. In de Dordtse Leerregels belijden wij dat de goddelijke genade van de wedergeboorte onze wil geestelijk levend maakt, *geneest* en herstelt (DL III/IV 16).

Leren wij zo ook niet spreken over dood en opstanding? Dat gaat nog veel verder. Jezus zegt dat ieder die in Hem gelooft *is overgegaan uit de dood in het leven* (Joh. 5:24). Dan heeft Hij het niet over het lichaam, maar over de ziel. Want Hij is de opstanding en het leven (Joh. 11:25). Over genezing gesproken!

Weet wat je belijdt

Het is dus zaak dat we ons niet laten vervreemden van ons eigen belijden. En ook, dat we niet alles wat we bij de evangelischen aantreffen bij voorbaat aanmerken als verdacht. Laten we wel bedenken dat ze veel van het erfgoed van de kerk hebben meegenomen. Dan is het wat raar als we nu bij hen gaan bestrijden wat we zelf belijden...

Zo ontstond er al eerder weerstand tegen lied 378 in de Opwekkingsbundel, dat zo begint:

*Ik wil jou van harte dienen
en als Christus voor je zijn.*

Dat werd aanmatigend genoemd, een gereformeerd mens zou dat niet mogen zingen. Bij nader inzien bleek het te gaan om een kern in ons eigen belijden: een christen is hij, die door geloof een lid van Christus is en deel heeft aan zijn zalving, om net als Hij profeet, priester en koning te zijn (HC zondag 12).³

Ook werd als verwerpelijk aangemerkt dat het in de Opwekkingsliederen zo vaak over onze overwinning gaat. 'Triomfalisme', zo heette dat. De discussie hierover deed ons echter opnieuw ontdekken, dat we in Christus meer dan overwinnaars zijn. Zij die het geloof behouden, terwijl ze worden afgevoerd als slachtoffers, zegevieren (nu al) glansrijk in Hem (Rom. 8:36,37). Dit raakt aan onze eigen belijdenis over de volharding der heiligen. 'Als Gods uitverkorenen in deze wereld de vaste troost dat zij de overwinning zullen behouden, moesten missen (...) zouden zij de beklagenswaardigste van alle mensen zijn' (DL V 10).⁴ Er is helaas een ernstige onevenwichtigheid in

evangelische kringen doordat heiliging en overwinning meer aandacht krijgen dan vergeving en verlossing. We krijgen de indruk dat het werk van Jezus meer verleden tijd is en dat nu de heilige Geest met zijn gaven en krachten centraal wordt gezet. Als dat zo is, mag dat hardop gezegd worden. Maar laat dan ook gezegd worden wat we herkennen, anders zijn we zelf net zo eenzijdig en onevenwichtig. En het kan dus zelfs zo zijn, dat een Opwekkingslied ons opfrist inzake ons eigen gereformeerd belijden. De Geest geneest! Ja, dat is ook zo! Intussen zingen we het graag bij het begin van een kerkdienst:

*Wees stil, want de kracht van onze God
daalt neer op dit moment.*

*De kracht van God die vergeeft
en ons genezing brengt.*

(Opw. 464 / GK 171)

Leven in Gods werkelijkheid

Nu heb ik nog niets gezegd over de opdracht tot genezen. Aanleiding was immers het protest tegen Opw. 347, waar gezongen wordt dat de Geest Gods woord aan ons bevestigt: 'gaat, predikt en geneest.' Over die opdracht wil ik het volgende keer hebben.

Vandaag hebben we gezien dat genezing in het hart begint, en dat we meer over genezing zouden kunnen spreken en zingen dan we gewend zijn.

Ik zou het nu ook zo willen zeggen. Zoals Paulus kan spreken over glansrijk zegevieren terwijl de vervolging woedt en slachtoffers maakt, zo kan ik met ernstig zieke en gehandicapte mensen spreken over de genezing waarin zij delen. De overeenkomst in beide situaties is: het leven met God en het behouden van het geloof, door de liefdevolle kracht van de heilige Geest.

Ik weiger dat gekunsteld of verwarrend te noemen. Dit is de werkelijkheid van God voor ieder die haar verstaat! Het zijn juist de *gezonde* takken die gesnoeid worden (Joh. 15:2), dat mag ieder weten die in al zijn lijden en beperkingen zijn hoop op God gevestigd houdt. Daarin is het begin van eeuwige vreugde. Want zal God ons met zijn eigen Zoon niet *alle* dingen schenken? (Rom. 8:32). Wie genezing ontvangt in het hart, kan ook een nieuw lichaam tegemoet zien.

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Noten:

1. Zie mijn 'De Geest als onderpand', in: *De Reformatie*, jrg 84 nr. 41, 18 juli 2009
2. Nicky Gumbel, *Een kwestie van leven, kennismaken met het christelijk geloof*, Hoornaar 2000, blz. 212
3. Zie mijn 'Ik wil als Christus voor je zijn', in: *De Reformatie*, jrg. 83 nr. 13, 5 januari 2008
4. Zie mijn 'Hoe het geestelijk lied glorieus kan zijn', in: *De Reformatie*, jrg. 82 nr. 9, 2 december 2006

Jezus is een onruststoker, in onze gezinnen

'Ik ben gekomen om op aarde een vuur te ontsteken, en wat zou ik graag willen dat het al brandde! Ik moet een doop ondergaan, en ik word hevig gekweld zolang die niet volbracht is. Denken jullie dat ik gekomen ben om vrede te brengen op aarde? Geenszins, zeg ik jullie, ik kom verdeeldheid brengen. Vanaf heden zullen vijf in één huis verdeeld zijn: drie tegen twee en twee tegen drie. De vader zal tegenover zijn zoon staan en de zoon tegenover zijn vader, de moeder tegenover haar dochter en de dochter tegenover haar moeder, de schoonmoeder tegenover haar schoondochter en de schoondochter tegenover haar schoonmoeder.'

Lucas 12:49-53

R.R. Roth ■

Ik heb jonge kinderen, drie kinderen van tussen de vijf en tien jaar. Prachtige kinderen zijn het, nogal verschillend van elkaar. En ja, mijn vrouw en ik hebben ook beloofd dat we onze kinderen zo goed mogelijk zullen opvoeden, door over de Here Jezus aan hen te vertellen.

Bijbellezen vinden ze soms saai. Naar de kerk gaan vinden ze ook saai, hoe we ons best ook doen om het in onze gemeente ook voor hen aantrekkelijk te maken. Soms komen de vragen over God, als onze oudste niet zoveel begrijpt van wat ze begint te zien in deze wereld en wat ze inmiddels weet van God.

Als ik het goed begrijp, wordt dit de komende jaren niet veel beter. Niet omdat mijn kinderen nu zo vreemd zijn, maar tieners schijnen er wat van te kunnen.

Ik zie daar ook wel wat van als ik ze op catechisatie zie overigens, maar dat is maar het topje van hun ijsberg.

Pubertijd, zo noemen we dat en dat is er een prima term voor. In ieder geval vanuit de ontwikkelingspsychologie.

Toch denk ik dat zo'n typering geestelijk gezien niet zoveel recht doet aan zo'n periode.

'Er wordt aan ze getrokken', zo hoor je ook wel en dat betekent dan in de mond van christenen dat 'het kwaad' of 'satan' zijn invloed op je kinderen heeft.

Ook dat is waar.

Hij gaat rond als een brullende leeuw en zoekt wat hij kan verslinden.

Alles wat jong is en nog niet vast in de schoenen staat, is dan strategisch gezien van belang.

Prettig wanneer de nieuwe aanwas stagneert door kerkverlating en keuzes tegen Jezus.

Maar is het niet ook Jezus zelf die onruststoker is in onze gezinnen?

Zoiets lees ik in het evangelie volgens Lucas:

Ik kom geen vrede brengen, maar verdeeldheid, zegt Jezus.

In één huis zullen er vijf verdeeld zijn, drie tegen twee en twee tegen drie.

Vader en zoon tegenover elkaar, moeder en dochter, schoonmoeder tegenover schoondochter.'

Het lijkt wel GTST dat door Jezus wordt voorzegd...

De tijd voor schoondochters en schoonzonen is voor mij nog ver weg.

Maar soms zie ik het bij mijn eigen kinderen, zo jong als ze zijn: tegenover hun moeder, tegenover hun vader.

Ook als het gaat om dingen die te maken hebben met geloof.

Wat wil Jezus met de verdeeldheid die hij brengt in gezinnen? Hij wil redden wat er te redden valt.

Er komt een vuur op aarde, een vuur dat lijkt te gaan over het eindgericht van God over de aarde; Jezus ziet er naar uit dat de aarde gezuiverd wordt van wat niet hoort bij God.

Maar hij is ook gericht op redding van velen: hij wordt ondergedompeld, gedoopt.

Zoals voor ons de doop een teken van hoop is (onze onderdompeling is immers symbolisch, we sterven niet echt), zal het voor Jezus zijn werkelijke dood betekenen.

Wie op deze dood van Jezus zijn hoop stelt, zal worden gered door diezelfde Jezus die is opgestaan.

Maar hoe komen mensen tot geloof in Hem?

Jezus tekent een weg van confrontatie tot in de intieme levensverbanden van het gezin.

Kiezen voor Jezus brengt maar zo een sfeer van conflict tussen ouders en hun kinderen.

Kinderen die kiezen voor Jezus, ouders die er niets van moeten hebben.

Ouders die geloven in Jezus en graag zien dat hun kinderen dat ook doen: tijd voor de kerk, ben je vanavond op tijd thuis, morgen is het immers zondag, tijd voor catechisatie, tijd voor vereniging, lees je nog Bijbel, zullen we samen bidden?

Alles kan tot ruzie leiden.

En Jezus voorkomt het niet, hij wil die verdeeldheid niet vermijden.

Jezus is een onruststoker.

Hij wil dat alle mensen worden behouden, ook mijn kinderen.

Als door een periode van conflict heen duidelijk moet worden of mijn kinderen kiezen voor hun Heer, zal Jezus het niet vermijden.

Sterker nog, hij gaat het conflict actief aan.

Mijn gebed is dat Jezus ons helpt om lief te blijven hebben en gezegend te worden met wijsheid.

En onze kinderen zo te helpen in Jezus' strijd om hun behoud.

Ds. Robert Roth is predikant van de Gereformeerde Kerk te Oegstgeest.

Twitter of binnenkamer?

In 'De Volkskrant' van 16 mei jl. (zaterdagbijlage Het Vervolg) las ik een ontdekkend artikel. Het ging over de trend van vandaag om opgemerkt te willen worden door zoveel mogelijk mensen. Citaat: 'De moderne mens creëert zijn moderne ik nauwelijks meer thuis, met zijn familie en vrienden, maar bouwt in de publieke ruimte aan een soort schijnversie van zichzelf. Het circus der ijdeltuinen draait op volle toeren - en meedoen is de norm.'

M.A. van Leeuwen ■

Nieuwste rage

Als voorbeeld wordt aangehaald de media-aandacht rond de aanslag op Koninginnedag. Publieke figuren uit Apeldoorn namen uitvoerig de tijd om zich te laten interviewen, te portretteren, en zich nog een keer te laten interviewen. Ze verschenen bij Pauw & Witteman, Eén Vandaag, Radio 1, Kruispunt. Terwijl ze in die tijd mogelijk andere, veel belangrijkere dingen hadden kunnen doen voor de plaatselijke gemeenschap. Hoe terecht de aandacht voor de dramatische gebeurtenis op zichzelf ook is, de schrijvers van het artikel plaatsen vraagtekens bij de manier waarop. De aandacht voor persoonlijke ervaringen van - in dit geval - *indirect* betrokkenen raakt buiten proporties. Alsof je pas interessant bent, alsof pas meetelt wat je meegemaakt hebt, wanneer je je meldt in het publieke circuit.

De nieuwste uiting van deze 'overkill' van persoonlijke ontboezemingen is 'twitter'. Een communicatiemiddel op internet, dat ongeveer werkt als 'msn', maar veel anoniemer is. Praat je via msn één op één met - meestal - een bekend iemand, twitter maakt het mogelijk om met een hele groep - vaak onbekende - mensen tegelijk te communiceren. En dat doe je via een bericht van max. 140 tekens, een zgn. 'tweet'. De kunst is om een zo groot mogelijk groep 'volgers' (lezers) te verzamelen op je twitter-blog.

Oorzaak

Waarom doen mensen van jong tot ouder hier massaal aan mee? Waar komt die behoefte vandaan om je privé-leven te delen met zoveel mogelijk, anonieme, mensen? En dan een opgepoetst privé-leven vaak. Niemand vertelt op twitter van zijn nederlagen. Alleen de successen worden gemeld.

Natuurlijk heeft dit te maken met een stuk ijdelheid, aldus de schrijvers. Niemand wil ten slotte onopgemerkt blijven. Maar dat is niet enige. Ijdelheid is van alle tijden.

De oorzaak ligt dieper. Er is vandaag internet, er is zoveel meer radio en tv. De scheiding tussen privé en publiek is nog nooit zo vloeiend, zo vaag geweest als in deze tijd. Of je wilt of niet, steeds vaker word je met het privé-leven van een bekend of volslagen onbekende Nederlander geconfronteerd. En de boodschap die daarvan uitgaat, is: pas als zo veel mogelijk mensen hebben gezien wat jij hebt meegemaakt, pas dan is het belangrijk. Of sterker nog: wat gezien is door veel mensen is per definitie belangrijk. Het artikel noemt het niet, maar ik trek die conclusie uit de vele inhoudsloze en volslagen nieuwsarme life-soaps op tv, met de titel 'De familie...', 'Gewoon...' en vul de naam van de bekende Belg, resp. Nederlander maar in.

Mensen lijken zich er allang niet meer aan te ergeren. Meedoen is de norm. En als je niet aan die norm wenst te voldoen, zoals minister Ab Klink, die al een paar keer niet wenste te verschijnen bij De Wereld Draait Door (DWDD), dan word je tot de orde geroepen. De hoofdredacteur van DWDD zei: 'Sommige politici zouden wat meer waardering moeten tonen voor een groot programma als het onze.' Maar waarom, zo vroegen de schrijvers zich af. De Tweede Kamer is nog steeds het forum waar politici verantwoording hebben af te leggen.

Een gemis

Een ontdekkend artikel vond ik. Het zegt zoveel over onze tijd en daarmee ook over onszelf. Want ook wij worden beïnvloed door de cultuur waarin we leven. Als het artikel dan eindigt met: 'Zie mij, hoor

mij, lees mij, volg mij: het doet niemand kwaad, maar toch heeft het iets wanhopigs', dan word ik helemaal gepakt. Misschien is een artikel als dit schrijven wel een subtiele uiting van hetzelfde beschreven gevoel... De Prediker waarschuwt ons toch ook al voor de ijdelheid die in ieders leven zit? En Spreuken 27:21 zegt niet voor niets 'de toets voor een mens is zijn faam'. Wie wil nou niet meetellen? Opgemerkt worden? Gehoord? Ieder mens heeft daar behoefte aan. Al is het maar door één iemand.

En bovendien, zo ben je ten slotte ook gemaakt. De mens is geschapen voor contact, voor relaties.

Kijk naar Adam in het paradijs. Zelfs hij, die in een toen nog perfecte wereld leefde, zelfs hij voelde zich alleen (Gen. 2:20). Pas toen er een ander *mens* naast hem werd gezet, was hij volmaakt gelukkig.

Het is dus niet raar als we op zoek gaan naar contacten. Daarvoor ben je mens. Daarin lijkt je ook op God, die je gemaakt heeft en wiens evenbeeld je bent. (Gen. 1:26). Ook God is een God van relatie. De Vader, de Zoon en de Geest staan in voortdurend contact met elkaar. Met eerbied gesproken: 24 uur per dag zijn ze *online* met elkaar.

Dat de mens het contact met andere mensen zoekt, uit is op relaties, dat is dus heel begrijpelijk, bekeken vanuit de schepping.

En wat heb je met internet dan veel mogelijkheden. Geen kwaad woord daarover.

Hyves, Skype, Facebook, het kan een uitkomst zijn.

De vraag is wel: heb je ook nog iets anders in je leven dan het medium internet?

Internet kan een heleboel goeds betekenen, maar internet kan ook een gemis blootleggen in je leven. En daar moest ik aan denken bij het lezen van het artikel in *De Volkskrant*.

Een geheim

Het wanhopig verzamelen van zoveel mogelijk contacten, volgers, vrienden, of hoe het ook allemaal heet, dat kan betekenen dat je iets mist, wat God je alleen kan geven. Belangenloze aanvaarding, onvoorwaardelijke liefde, totale erkenning van wie jij bent als mens.

De Bijbel zegt: wie God zoekt, die vindt rust. Psalm 62:2: 'Alleen bij God vindt mijn ziel haar rust'. Wanhopig zoeken naar erkenning zal alleen hier tot stilstand kunnen komen. Waarom?

Ik kan dat wel gaan uitleggen, en met kerkvader Augustinus zeggen: omdat God de bron is van je bestaan. De bron waaruit je voortkomt. En wie kent je beter, houdt meer van je dan Hij die je zelf heeft gemaakt? Hoe waar dat ook is, ik zou die rust die God alleen geeft, ook een *geheim* willen blijven noemen. Een geheim dat je alleen ontdekt als je het doet. Als je één op één met God bent. In het gebed, in het over-

denken van een bijbelwoord, in de stilte van het jezelf openen voor God. We praten (chatten) veel te veel en we bidden veel te weinig.

Binnenkamer

Jezus zegt in de Bergrede niet voor niets 'als je bidt, trek je dan in je huis terug, sluit de deur en bid tot je Vader, die in het verborgene is. En jullie Vader, die in het verborgene ziet, zal je ervoor belonen' (Matt. 6:6). Of zoals de NBG-vertaling het zei: 'als je bidt, ga in je *binnenkamer* (...)'. Jezus zei dat, omdat hij het effect van die ontmoeting kende als geen ander. Wat het geheim was van die privé-ontmoeting met God. Het gaf Jezus de kracht om zijn leven te offeren, ondanks alle miskenning, haat en tegenwerking van ons, mensen.

Als er één is geweest, die weet wat het effect is van God zoeken in de intieme ruimte van het gebed, dan is hij het, de zoon van God zelf. Het geef je een stabiliteit en een rust, die je nergens anders vindt.

Het stopt je wanhopig zoeken naar erkenning. En het wordt veel minder belangrijk of mensen wel weten wat je allemaal doet en meemaakt. Want de twee belangrijkste ogen van de hele wereld zijn al op je gericht.

En zien je staan. Volgen je. En 'lezen' je leven, elke dag.

Voor deze God hoeft je geen ander ik te laten zien.

Geen betere versie van je zelf.

Geen schijn-ik.

Je mag komen zonder je groot te hoeven houden.

Met al je nederlagen en mislukkingen.

Want God tilt je op en maakt je mooier dan je ooit voor mogelijk had gehouden.

Ga daarom steeds eerst naar je binnenkamer, zegt Jezus.

Zoek God in de besloten ruimte van de stilte en het gebed.

Bouw *daar* aan je identiteit.

En je zult zien dat de behoefte om 'de straat' op te gaan, om de publieke arena van het internet te betreden om opgemerkt te worden, dat die behoefte wordt teruggebracht tot zijn juiste proporties.

Twitter of binnenkamer?

Hoe meer die binnenkamer in mijn leven functioneert, hoe minder ik de behoefte heb om te schreeuwen: zie mij, hoor mij, volg mij, lees mij.

Want ik ben al 'gespot'.

Ds. Mark van Leeuwen is predikant van de Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Oost.

Tijd voor Klimaatverandering

Deel 2 uit: Tijd voor Klimaatverandering

In mijn vorige artikel heb ik geprobeerd om een beeld te schetsen over de stand van zaken rond het klimaat. Ik heb daarin gesteld dat de mens de grootste oorzaak van die klimaatveranderingen is. We streven naar steeds meer groei. Producenten houden door nieuwe verkoopstrategieën dat streven steeds op gang.

F. van Halem ■

Ook de veranderingen in het klimaat vormen een strategie om consumenten te paaien om in producten en diensten te investeren. De overheid lijkt het allemaal prima te vinden. Zij heeft belang bij een groeiende economie. Succes maakt regeringspartijen die aan de macht zijn sterk en Nederland veroverd een stevige positie in de EU, waardoor we tussen de grote machten een stem hebben.

C?

In de aanhef staat Klimaatverandering met een hoofdletter C. Ik ben ervan overtuigd dat de kerken in Nederland iets in de discussie over verandering van het klimaat en met name de oorzaak daarvan kunnen betekenen. De C staat voor christelijk. Of beter gezegd, de C is gericht aan hen die in Christus zijn! Om de boodschap of oproep die ik in mijn vorige artikel heb gedaan vorm te kunnen geven, moet ik ergens beginnen. Ik kan natuurlijk gaan lobbyen bij politieke partijen om dit onder de aandacht te brengen, maar dan blijft de oproep wellicht daar hangen. Ik kan ook een televisie-programma benaderen waar ik dit verder kan toelichten en er misschien over kan discussiëren, maar dan blijft het ook maar een eendagsvlieg. Nee, vanuit mijn christelijke achtergrond denk ik dat deze boodschap zich als een olievlek zal moeten uitbreiden om er zoveel mogelijk aandacht voor te krijgen. Vandaar de C. Maar is dit dan wel een christelijke boodschap? Christenen zijn op dit gebied toch vaak zorgeloze mensen die bij zulke grote vraagstukken vertrouwen op Gods leiding in hun leven? En als ons leefgedrag leidt tot een ecologische ramp, waardoor alles wat wij nu hebben, vernietigd wordt en vele mensen omkomen, betekent dat niet dat God niet meer naar ons omziet. Een christen die slachtoffer wordt van

zo'n ramp, maar altijd op Gods leiding en genade heeft vertrouwd, mag toch geloven dat er een plaats is in de hemel en straks op deze aarde, wanneer die door Jezus vernieuwd is? Ja, maar moeten we dan afwachten? Mogen we als christenen geen klokkenluiders zijn en de mensen om ons heen oproepen om te veranderen? Ik ben ervan overtuigd dat het zelfs één van onze taken is om elkaar als christenen en niet-christenen in onze omgeving telkens op te roepen om te veranderen en te leven naar Gods Woord, dat een behoorlijk radicale boodschap is.

vandaar de C

God vraagt van ons om deze aarde te bewerken en te onderzoeken. We kennen al heel veel bijzonderheden van de schepping en daardoor ook van Gods almacht. Het bewerken en onderzoeken is gericht op Gods eer. Ik las onlangs in het *Nederlands Dagblad* een artikel over klimaatsveranderingen waarin gezegd werd dat door het gebruik van de aarde er dus ook verbruikt wordt, en dat het dus bijna logisch is dat het een keer op is. Dit soort passieve christelijkheid moet dus verbannen worden, dit zet echt aan tot zorgeloze passiviteit. Alles wat wij met de aarde doen, moet erop gericht zijn dat we Gods eer grootmaken. Wij zijn immers rentmeesters hier op aarde. God heeft ons de aarde gegeven om te gebruiken, maar wat we gebruikt hebben moeten we wel gebruiken tot zijn eer. En de manier waarop wij nu opgaan in onze consumptiegerichte maatschappij, doet ernstig afbreuk aan de manier waarop wij Gods naam kunnen grootmaken. De kerken moeten zich van binnenuit bewust worden van de manier waarop wij met Gods schepping omgaan en erkennen dat het

zo niet langer kan. Die overtuiging moet uitgedragen worden.

Maar wat moeten wij dan veranderen? Moeten wij dan voordragers zijn van de voorstellen die ik in mijn vorige artikel heb gedaan? Moeten wij ons een discipline eigen maken waarin we onze mobiliteit gaan beperken? Zijn wij aan zet om ons luxe artikelen te ontzeggen en zo een statement maken naar onze maatschappij? Ik denk niet dat we op die manier iets aan het consumptiegedrag in onze maatschappij kunnen veranderen. Maar als we iets willen veranderen, zullen we wel bij onszelf moeten beginnen.

Barensnood

Wij leven in een tijd waarin de eerstvolgende gebeurtenis op de christelijke kalender de lang verwachte wederkomst van Christus zelf is. In deze tijd van afwachten ondervinden we veel moeiten en zorg. In de eerste plaats in geestelijke zin. In Nederland zien we steeds verdergaande leegloop van kerken. Religie en spiritualiteit zijn nog wel in, maar niet op de manier die God graag ziet. Je eigen persoonlijkheid en daarbij behorende behoeften zijn de basis van het nieuwe geestelijk denken. En daar past kerkgang niet bij. De Bijbel wordt nog steeds gelezen, maar er wordt voornamelijk uitgefilterd wat bij je past. Het navolgen van de wil van God is vaak een te groot offer.

In andere werelddelen zien we een groei van christelijke gemeenten die bijbelgetrouw zijn, maar tegelijkertijd lezen we ook over de vervolging die de gemeentes moeten ondergaan. De geestelijke moeite heeft ook een praktische uitwerking. De greep van Satan op deze wereld wordt steeds steviger, hij zal al het mogelijke doen om ons van God weg te voeren. Zelfzucht is één van de middelen die hij gebruikt om ons verslaafd te maken aan het aardse bezit. Een gevolg daarvan is machtswellust. Oorlogen, massamoorden, etnische zuiveringen en armoede zijn de gevolgen daarvan. Maar verandering van het klimaat en steeds heftiger wordende epidemieën zijn daar ook een gevolg van.

in die tijd bevinden wij ons ook

Als Johannes de woorden en beelden die Jezus hem geeft op Patmos beschrijft in Openbaring, lezen we over de geestelijke moeiten in de gemeenten, maar ook over de praktische uitwerking die dat heeft. Lees bijvoorbeeld het schrijven aan de engel van de gemeente in Tyatira (Openbaringen 2:18 e.v.) Dit is de tijd waarin de weëen heftiger worden en er nood is om te baren. In die tijd bevinden wij ons ook. Deze nood lossen wij niet simpelweg op door ons gedrag aan te passen om een maatschappe-

lijke en/of politieke omkeer teweeg te brengen. De echte oplossing van deze nood ligt aan het einde van de tijden.'

Terug naar het Woord

Als wij iets willen veranderen en bewust hier op aarde willen leven, zullen we een andere weg moeten bewandelen. Een weg die past bij de tijd waarin we leven, de tijd van barensnood. In veel kerken wordt (gelukkig) nog regelmatig de wet gelezen of een verwoording daarvan. De wet van God geeft ons een houvast hoe we in deze tijd moeten leven. Niet om daar beter van te worden en een plek op de aarde te bemachtigen wanneer die door God vernieuwd is, maar om onze dankbaarheid te uiten voor de ongeloflijke gave die God ons geschonken heeft, namelijk zijn Zoon. Christus heeft ons vrijgekocht van alle ellende die wij veroorzaken, waardoor wij deel mogen uitmaken van Gods genade.

Als wij de regels van de dankbaarheid lezen, stuiten we direct op een eerste confrontatie: U zult geen andere goden voor mijn aangezicht hebben. Ik ben snel geneigd om te denken dat het om grote en grove zonden gaat die in ons leven en om ons heen spelen. Gokken is een ernstige verslaving en als je eruit komt, heeft het vaak nog een lange nasleep door schulden.

en daar gaat het nu juist om: God eren, zijn eer hoog maken

Seks lijkt wel in onze hele samenleving doorgedrongen te zijn. De meest simpele dingen in ons leven worden op een seksueel getinte manier aangeprezen. Geld of werk kunnen een verslaving zijn die een afgod is. Een heel gezin kan hierdoor onder druk en spanning komen te staan. Het komt vaker voor in de kerk dan we misschien wel denken, maar je hoort het niet vaak. Het blijft toch vaak iets wat zich in de 'zondige' wereld afspeelt. Wordt het eerste gebod niet vaak als een waarschuwing aan ongelovigen gelezen en uitgelegd? Maar het eerste gebod heeft betrekking op de gelovigen. Het eerste gebod raakt ons dieper, namelijk aan de bron van die grote zonden en afgoden. Dit gebod spreekt rechtstreeks in het hart van de gelovigen. Satan heeft in ieder mens een ingang, en altijd op een plek waar hij makkelijk binnenkomt. Een zwakke plek in ons geweten waar we snel zijn afgeleid en daardoor de verkeerde kant op willen gaan. Hij probeert in elk leven een afgod naar binnen te smokkelen. Gokken, seks en geld zijn daar voorbeelden van. Maar die zwakke plek kan ook in het vasthouden van tradities om de traditie zitten. Ook het gebruik van de Bijbel kan een zwakke plek zijn, als we lezen wat we willen horen en niet

openstaan voor andere visies. Denk bijvoorbeeld aan de discussies over de lengte van de scheppingsdagen. Bij de laatste twee voorbeelden komt het eerste gebod heel dicht bij ons en vraagt naar je geweten. Bij het eerste gebod gaat het om het doel van het gebod. Door geen andere goden na te lopen, zijn we alleen gericht op God. En daar gaat het nu juist om: God eren, zijn eer hoog maken. Alle zonden hebben een gemeenschappelijke deler, namelijk op jezelf vertrouwen in plaats van op God. Als het nastreven van de eer van God van ons afdrijft, dan beginnen pas de zonden in ons leven een rol te spelen.

Als we het eerste gebod vanuit dit perspectief bekijken, kunnen we ons werkelijk afvragen of wij in ons bijbellezen God over de hele breedte eren. Gaat het er werkelijk om hoelang een scheppingsdag heeft geduurd, of zijn wij in het scheppingsverhaal gericht op Gods grootheid? En is een traditie echt een praktische manier om God te eren of is ze alleen vertrouwd en veilig voor onszelf? Het gebod leert ons dat wij met alles wat wij doen God moeten eren! Dit gebod vraagt ook aan ons om bij onszelf te onderzoeken (net als alle andere geboden) of wij hier echt naar leven en daardoor kennis hebben van de ellende in ons leven.

Nu weer terug naar mijn verhaal over ons consumptiegedrag. Ik ben op zoek geweest naar een manier waarop wij ons consumptiegedrag op een christelijk verantwoorde manier kunnen vormgeven. Dankzij de bovenstaande uitleg van het eerste gebod heb ik een antwoord gevonden.²

Aanpak B(eter)

Als wij een grote uitgave moeten doen, gaan we niet over één nacht ijs. We bekijken wat de werkelijke noodzaak is en wie de goedkoopste leverancier is. Als alle voors en tegens zijn afgewogen, gaan we wel of niet over tot de aanschaf van dit product. Bijvoorbeeld een auto, een

wij mogen hier al werken aan de vernieuwing van de aarde

wasmachine, een uitrusting voor tent, caravan of boot en een nieuwe keuken. Hoe vaak leggen we de keuze tot de aanschaf van een dergelijk product bij God? Misschien sta je daarbij stil als het financieel maar net kan. Maar als we de aanschaf niet direct in onze portemonnee merken, welke rol heeft God dan? Heeft u wel eens een auto of huis gekocht om Gods eer groot te maken?

Maar ook als het gaat om goedkope dingen, alledaagse dingen. Denkt u wel eens aan de eer van God in de supermarkt of bij de platenzaak? De meeste van ons hebben zich wel eens gerealiseerd dat we een hoop dingen in huis hebben die redelijk nieuw zijn, maar waarnaar we

nooit omkijken. Ook gooien wij veel eten weg, omdat het over de datum is of als reden dat het al zolang in de kast staat. Even afgezien van het feit dat het zonde en verspilling is, moeten we ons ook eens afvragen hoe God daartegen aankijkt. Eren we God met een overschot aan spullen en eten in huis, of maken wij onszelf daardoor een doorn in zijn oog? Hier spreekt het eerste gebod. Wij moeten geen eer van afgoden nastreven, maar alleen Gods eer. Ik heb in het bovenstaande al een paar keer Satan erbij gehaald. Maar op dit punt is hij sterk in onze maatschappij. We kopen en kopen maar, maar beseffen steeds minder van wie we die spullen eigenlijk krijgen. Ja, we hebben eten nodig, we mogen ook best iets kopen voor in het huis of in de tuin en we mogen een auto kopen. Maar bij elke aanschaf zullen we ons moeten realiseren dat we het alleen uit Gods hand ontvangen en dat God ons ermee op pad stuurt om het te gebruiken tot zijn eer. Als we op deze manier omgaan met ons consumptiegedrag, valt er veel weg uit ons leven. We kunnen dan zien dat wij veel dingen kopen om enkel onze eigen behoefte te bevredigen, spullen die ons een fijn en prettig gevoel geven door ze te hebben. Als we het eerste gebod invloed laten uitoefenen op ons consumptiegedrag, krijgen we er iets veel mooiers voor terug. Dan kunnen we echt merken dat we hier op aarde een instrument mogen zijn van God. We gaan merken dat wij hier al mogen werken aan de vernieuwing van de aarde en dat brengt ons bij een rijker doel.

De toekomst

Zoals ik al schreef, is de werkelijke verlossing uit de barensnood waarin we nu leven de terugkeer van Jezus als mens op deze aarde. Hij zal de gelovigen wegvoeren, maar ook weer terugbrengen naar deze aarde, die dan helemaal nieuw is. Als dat moment is geweest, zullen we recht voor God kunnen staan en zijn almacht kunnen zien. Tot die tijd zullen we nooit een

volledig besef hebben van de grootsheid van onze zonde. Als christenen kunnen wij geen invloed hebben op het moment van het einde van alle tijden. Dat tijdstip is

voorbehouden aan God zelf. Maar uit ware dankbaarheid voor de genade die ons is geschonken, kunnen wij hier en nu wel het verschil maken, alleen dankzij Gods kracht en zijn leiding.

Is het probleem van klimaatverandering nu opgelost? Dat is moeilijk te zeggen. Wij kunnen in ons gedrag aan de wereld laten zien dat we uit genade mogen leven en dat het goede nieuws invloed op ons heeft. Dit kan door bewust na te denken over wat we kopen en kritisch te zijn op de manier waarop goederen en diensten ons aangeboden worden. Er wordt bewust een behoefte gekweekt die er vanuit zichzelf niet is om de omzet te laten groeien.

Het consumptiegedrag dat we nu kennen zal grote schade aanbrengen aan de aarde, de mens en al het leven. Ook als wij een keuze maken op welke politieke partij we stemmen, is het goed om kritisch te kijken wat die partij wil doen aan de oorzaken van de verandering van het klimaat. We bevinden ons in een flow van een nauwe Archimedesspiraal. Als we erin blijven zitten, eindigen we in het centrum waar we uiteindelijk stilstaan. Maar met enige moeite en kracht is er nog een weg terug waardoor we uiteindelijk vrijheid zullen ervaren. Er zullen telkens weer problemen naar boven komen. Misschien bent u wel getroffen door de recessie en het wegvallen van de zekerheden die banken altijd hebben geboden. Dat kan een grote impact hebben op het dagelijks leven. En na verloop van tijd zal er ook wel weer een ander groot maatschappelijk probleem opduiken. En Satan zal om zich heen blijven slaan en proberen ons te breken. Maar hij weet dat het een verloren zaak is, hij weet dat al sinds het kruis op Golgota stond. In wat voor problematiek we ons ook maar bevinden, we mogen er altijd zeker van zijn dat God de leiding heeft. We mogen op hem vertrouwen en ons leven in zijn handen leggen. Laten wij de dankbaarheid daarvoor aan de wereld laten zien en die uitdragen, zodat er nog velen mogen zijn die zich omkeren en met ons meegaan.

Floris van Halem is Manager Test and Quality operations & Chief Assembly operations voor de Glaesum Group in Nijkerk. Hij is actief lid en ouderling van de Gereformeerde Kerk (v) van Amersfoort-Centrum.

Noten:

1. Met dank aan S. Griffioen (student theologie aan de theologische universiteit van Apeldoorn) die een uitgebreid commentaar schreef op het oorspronkelijke artikel 'Tijd voor Klimaatverandering'.
2. Met dank aan P.R. Barkema voor zijn preek over het eerste gebod, gehouden in de middagdienst van de Gereformeerde Kerk 'De Kandelaar' in Amersfoort op 22 februari 2009.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Prof. dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (voorzitter),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)
- Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Vrijgemaakt in Noorwegen (2)

In het vorige artikel schetste ik kort de kerkelijke kaart van Noorwegen en beschreef ik de voorgeschiedenis van de kleine Lutherse kerkgemeenschap waarvan we lid waren. Een aantal opmerkelijke parallellen met de Gereformeerde Kerken kwamen al aan het licht. In dit afsluitende artikel beschrijf ik DELK vandaag, waarbij opnieuw een aantal parallellen aan het licht komen. Tevens probeer ik aan te geven wat we van onze Noorse ervaring hebben geleerd.

M. van Loon ■

DELK vandaag

Inmiddels is het ruim 135 jaar na het prille begin. In de tussenliggende periode heeft DELK een vrij rustig bestaan gehad. In de eerste decennia na het ontstaan vond er een snelle groei plaats van het aantal gemeentes en scholen. Daarna trad er een stabilisatie op in het ledental rond het huidige niveau van ca. 3400 leden. In het nu volgende artikel wil ik schetsen hoe het kerkelijk leven van deze medechristenen eruit ziet.

Van gesloten naar open

Met het tot stilstand komen van de groei raakt het kerkverband steeds meer naar binnen gericht. Samenwerken met andere christenen is er niet bij en er is een sterke sociale dwang om een huwelijkspartner binnen de eigen kerkgemeenschap te zoeken. Dat verklaart waarom tot op de dag van vandaag veel families aan elkaar verzwagerd zijn. Inmiddels heeft de geslotenheid naar anderen toe de laatste tientallen jaren langzaam plaats gemaakt voor grote openheid. Zo maakt niemand er een probleem van als er in een opbouwdienst (zie onder) iemand preekt die niet tot DELK behoort. Ook is het niet vreemd als iemand van buiten in dienst treedt van DELK, zelfs niet als het om een predikant gaat.¹ In de periode dat wij er woonden, raakte de gemeente van Oslo vacant. Door de kerkleiding werd toen iemand van buiten DELK gevraagd om te solliciteren in deze vacature. Inmiddels is deze persoon sinds 2005 predikant van de gemeente van Oslo. Wellicht speelde mee dat hij de schoonzoon is van één van de predikanten binnen DELK? Dit gegeven illustreert overigens nogmaals dat van de aanvankelijke geslotenheid weinig meer over is.

Grondslag

DELKs kerkelijke papieren zijn de drie oudkerkelijke belijdenissen (de apostolische geloofsbelijdenis, de belijdenis van Nicea en die naar Athanasius), de Augsburgse confessie en Luthers Kleine Catechismus. Van de laatste

twee confessies hoeft het niet te verbazen dat deze tot de kerkelijke papieren van DELK behoren: DELK is en blijft een voluit Lutherse kerkgemeenschap. Ter relativering zij opgemerkt dat Calvijn ooit zijn handtekening onder de Augsburgse confessie zette. De overeenkomsten met onze confessie(s) en die van Augsburg zijn dan ook veel groter dan de verschillen.

Kerkmodel

In tegenstelling tot *frikirken* heeft DELK niet gebroken met het episcopale stelsel. Toch heeft er wel een principiële verschuiving plaatsgevonden, zodat niet gezegd kan worden dat DELK van 'bovenaf' door een bisschop wordt geregeerd. Er is dan ook geen bisschop, maar men kent wel een zogenaamde toezichtsman² wiens aanwezigheid als vertegenwoordiger van het voltallige hoofdbestuur van DELK bij belangrijke gebeurtenissen vereist is. Het gaat dan bijvoorbeeld om het bevestigen van oudsten en predikanten of het uitzenden van missionarissen. Het vinden van een nieuwe predikant gaat altijd in nauwe samenspraak met de toezichtsman. Hij heeft echter geen exclusieve bevoegdheden, maar maakt deel uit van het hoofdbestuur dat gevormd wordt door alle predikanten en 1 of 2 ouderlingen uit iedere gemeente. Behalve dat het hoofdbestuur tevens het dagelijks bestuur is, heeft het ook het exclusieve recht om over zaken van leerstellige aard te beslissen. Eens in de vijf jaar kiezen de gezamenlijke predikanten uit hun midden een nieuwe toezichtsman, die voor dit werk geheel wordt vrijgesteld.

Toch is niet het hoofdbestuur maar de jaarvergadering het hoogste orgaan binnen DELK. Deze vergadering bestaat uit de leden van het hoofdbestuur, aangevuld met afgevaardigden uit de diverse gemeentes, waarbij het aantal afgevaardigden per gemeente afhangt van de grootte ervan. Deze jaarvergadering heeft als taak de jaarrekening te controleren en haar goedkeuring te verlenen aan het jaarverslag van het hoofdbestuur. Verder heeft het de bevoegdheid om reglementen voor de verkiezing van predikanten, oudsten en afgevaardigden vast te stellen of te

wijzigen. Verder behandelt de jaarvergadering zaken die het hoofdbestuur aan haar voorlegt. Uiteraard is deze structuur alleen werkbaar omdat het kerkverband zo klein is. Niettemin verraaft de gekozen structuur DELKs wortels: binnen de Haugerianse beweging lag (net als bij het latere Piëtisme) een sterke nadruk op de inbreng van leken.

Ambten

Naast het ambt van predikant kent men het ambt van oudste ofwel ouderling. Het diakenambt is onbekend. In tegenstelling tot in de Gereformeerde Kerken doen de ouderlingen vrijwel geen pastoraal werk. Dat is voor het overgrote deel voorbehouden aan de predikant, die echter naar mijn indruk hier relatief minder tijd aan besteedt dan wij gewend zijn. De voornaamste taak van de ouderlingen ligt op bestuurlijk vlak en dan met name allerlei organisatorische zaken rondom de erediensten.

Soorten leden

Ieder gemeente kent twee soorten leden: actieve en niet-actieve. Wie tot welke categorie behoort, wordt niet officieel bijgehouden, maar is ter beoordeling van de ouderlingen. Een belangrijk criterium daarbij is of men geregeld deelneemt aan het Avondmaal en meer in het algemeen of men geregeld de diensten bezoekt. De achtergrond van dit onderscheid is gelegen in het feit dat er veel, zoals wij het zouden noemen, papieren leden zijn. Zij zijn dus niet actief als lid en mogen daarom niet deelnemen aan stemmingen en kunnen geen functies binnen de gemeente of in het kerkverband vervullen. DELK kent dus in zekere mate een 'volkskerkkarakter'. Dit karakter heeft men niet alleen geërfd van de volkskerk waar men zich van heeft afgescheiden, maar wordt ook bewust in stand gehouden: door de niet-actieve leden als lid te handhaven, houden deze leden een lijntje naar God, al is dat lijntje soms erg dun. Op dit punt speelt mee dat DELK eigenlijk excommunicatie als laatste stap van de tucht niet kent. Verderop zal nog blijken hoe dit punt ook van invloed is op de dooppraktijk.

Eredienst

Binnen DELK bestaan twee typen kerkdiensten, die wekelijks worden afgewisseld. De ene zondag is er de (lutherse) hoogmis met dus een hoogkerkelijke liturgie. Zoals bekend heeft Luther anders dan Calvijn qua liturgie geen grote hervormingen doorgevoerd en de structuur van de lutherse hoogmis komt dan ook overeen met die van de roomse mis.

De andere zondag is er een zogenaamde opbouwdienst. Deze dienst kent een vrije liturgie. Het meest opvallende is dat in deze dienst geen predikant voorgaat, maar dat één van de broeders een stichtelijk woord spreekt.³

Recentelijk is dit ook aan de zusters toegestaan. Dit verschijnsel van de 'lekenpreek' vindt zijn wortels in de tijd van onder andere Hauge die zelf ook geen theologische opleiding genoten had. Leken namen het voortouw en zij waren het ook, zoals we eerder hebben gezien, die in opstand kwamen tegen het nieuwe beleid ten aanzien van de scholen. De inzet van 'leken' in de verkondiging is dus stevig verankerd in de geschiedenis van DELK. De staatskerk en de eerder genoemde *frikirken* kennen dit fenomeen niet.

Psalmen worden niet of nauwelijks gezongen: de lutherse reformatie kent geen psalmentraditie. Hooguit zijn er een

paar psalmen in bewerkte vorm opgenomen in DELKs gezangenboek. Een deel van de gezangen is uiteraard afkomstig van Luther zelf. Een ander deel bestaat uit vertalingen van een selectie uit het internationaal bekende liedrepertoire, waaronder diverse bekende Engelse hymns. Een groot deel wordt gevormd door lokale productie met typisch Scandinavische, vaak enigszins melancholische melodieën.

Avondmaal

Het Avondmaal wordt op geheel andere wijze gevierd dan in de gereformeerde traditie. Om te beginnen ontbreekt het onderwijzende karakter: alleen de instellingswoorden worden gesproken en de gemeente zingt het Agnus Dei. Het uitdelen van brood en wijn gebeurt in een (halve) kring rond het altaar. In groepen gaan de gemeenteleden knielend aan en ontvangen individueel van de voorganger een soort ouwel. Daarbij spreekt de voorganger: 'Dit is Christus' lichaam voor u'. Vervolgens schenkt één van de ouderlingen wijn in een kelkje dat ieder vooraf gepakt heeft en zegt: 'Dit is Christus' bloed dat voor u vergoten is'. Intussen wordt er voortdurend gezongen.

Ook kinderen mogen sinds een aantal jaar aangaan aan het Avondmaal, mits vergezeld van de ouders en mits door de ouders met hen over het Avondmaal is doorgeproken. In de praktijk nemen echter weinig kinderen deel aan het Avondmaal en wanneer ze wel met hun ouders meegaan, ontvangen ze meestal niet brood en wijn, maar krijgen ze van de voorganger de zegen (letterlijk) opgelegd.

Deelname aan het Avondmaal is in principe open voor alle gemeenteleden, dus ook voor de niet-actieve. Alleen wanneer iemand in openbare zonde leeft, wordt hem of haar duidelijk gemaakt dat hij/zij niet aan het Avondmaal kan deelnemen.

Doop

Vrijwel iedereen in Noorwegen is gedoopt en deze traditie wordt nog altijd in stand gehouden. Een doopdienst is dan ook een grote gebeurtenis voor de ouders en de familie. Waar men anders tamelijk casual gekleed gaat, is er nu sprake van donkere pakken en vaak ook klederdracht van de provincie waar men vandaan komt. In Oslo, waar wij woonden, zagen we op die manier telkens verschillende klederdracht omdat de Noorse hoofdstad bevolkt wordt door mensen die uit verschillende delen van het land afkomstig zijn.

Ook binnen DELK wordt vrijwel iedereen gedoopt, óók de kinderen van de niet-actieve leden. Zij moeten vooraf wel beloven dat ze hun kinderen in het geloof zullen (laten) opvoeden. Sinds kort biedt DELK hiervoor een cursus geloofsopvoeding aan, waartoe de ouders zich min of meer moeten verplichten. Een verdere eis is dat ze zich niet openlijk tegen het christelijk geloof verzetten. Dit houdt onder meer in dat van samenwonenden gevraagd wordt te trouwen.

De DELK-scholen worden aanbevolen voor verdere geloofsopvoeding.

Confirmatie

Net als de doop, is de confirmatie een heel belangrijk moment, dat groots wordt gevierd. Inhoudelijk komt de confirmatie overeen met de openbare geloofsbelijdenis in de gereformeerde traditie. Men verklaart dat men zijn doop voor 'eigen rekening' neemt. Dit gebeurt niet na een

lang catechisatietraject, maar na een voorbereidingstraject samen met de predikant in het (school)jaar waarin de confirmatie zal plaatsvinden. Dit gebeurt meestal in de tiende klas, wanneer de leerlingen zestien jaar zijn. Vanwege de nauwe band tussen kerk en school nemen ook leerlingen deel aan de voorbereiding die zelf niet tot DELK behoren. Onder bepaalde voorwaarden kunnen ook zij binnen DELK geconfirmeerd worden.

Van de confirmatie wordt vaak een hele happening gemaakt. Niet zelden ontvangt een confirmant van ouders, familie en vrienden flinke sommen geld: soms wel enkele duizenden euro's. Behalve dat er soms druk van de ouders kan zijn, vormen de kado's dus een oneigenlijk argument om zich te confirmeren. Eigenlijk laat men de confirmatie samenvallen met een soort overgangsrитуeel, een *rite de passage*, naar de volwassenheid.

Bevindelijk?

DELK heeft piëtistische wortels. Maar wat is daar vandaag de dag nog van over? Volgens voormalig toezichtman Ulf Asp wordt de vraag naar de heilzekerheid eigenlijk niet meer zo gesteld en dat vindt hij winst. Tegelijk moet volgens hem in de prediking het reformatische onderscheid tussen wet en evangelie telkens weer aan de orde komen. Ook moet - geheel in lijn met Luther - aanvechting als ervaring benoemd worden in de verkondiging en er telkens weer de nadruk op gelegd worden dat alleen Christus en niets anders ons rechtvaardig maakt.

Evaluatie

Wie als gereformeerde lid wordt van een kerkgemeenschap als DELK doet verrassende ervaringen op. Ik vermoed dat iedereen die zich een tijdje buiten het (vrijge-maakt) gereformeerde erf heeft opgehouden - al dan niet in het buitenland - soortgelijke ervaringen heeft als ik hieronder. Zonder uitputtend te zijn zou ik de volgende dingen willen noemen:

- Het is niet moeilijk om allerlei punten van kritiek op DELK te formuleren. Toch heb ik gemerkt dat er veel meer is dat een gereformeerde met een lutheraan verbindt dan wat hen van elkaar scheidt. Ondanks alles proef je de geloofsverbondenheid en die hebben we dankbaar ondergaan. Je realiseert je dat wat je nooit had gedacht toch mogelijk is, namelijk dat mensen die maar één keer per zondag naar de kerk gaan, een beperkte ambtsopvatting hebben, de tucht anders invullen, theologisch gezien in onze ogen een paar kleine dwaalleringen verkondigen, door de jaren heen hun geloof levend hebben gehouden. Ik chargeer uiteraard, maar wat ik wil aangeven is dat het verfrissend is om eens op enige afstand van het eigen nest te wonen en je te realiseren dat het Woord van God niet bij jou begonnen is. Op eigen wijze heeft ons lidmaatschap van DELK bijgedragen aan mijn relativering van allerlei dingen waar wij ons als gereformeerden soms zo druk over maken.
- Tegelijk maakt deze ervaring mij dankbaarder voor wat de gereformeerde traditie allemaal heeft voortgebracht. Met name wil ik daarbij de invulling en de organisatie van de pastorale zorg in onze kerken noemen. Toen ik eens één van de DELK-predikanten vertelde hoe het ambt en de tucht in de gereformeerde kerken functioneren, reageerde hij enthousiast, om meteen daarna te verzuchten 'dat

krijg je hier nooit ingevoerd'. Een andere les die ik daaruit trek, is dat we ons wel twee keer moeten bedenken voordat we iets uit onze traditie verwerpen of afschaffen. Eenmaal verdwenen, komt het niet gauw weer terug. Groot was bijvoorbeeld de verbazing van onze Noorse broers en zussen toen ik vertelde dat we twee diensten per zondag hebben. Zijn er echt mensen die naar beide komen, vroegen ze. Het kwam hen voor als een te zware last die een ontspannen besteding van de zondagmiddag in de weg staat.

- Het is me ook opgevallen hoe snel bepaalde tradities en gewoontes wennen. Voortbordurend op het vorige punt: één keer per zondag naar de kerk went snel en ook andere gewoontes ten aanzien van de zondagsbesteding neem je gauw over. Zo was het voor de meeste DELK leden geen enkel punt om zondagmiddag of -avond een voetbalwedstrijd bij te wonen. Nu moet ik er bij zeggen dat ondanks het vele geld dat er in de Noorse voetbalcompetitie omgaat, het er relatief rustig en ontspannen toegaat. Wat dat betreft gaat de vergelijking met Nederland dus niet helemaal op. Maar niettemin blijkt hoezeer groepscode je gedrag kan bepalen.
- Ook op een niveau dieper geldt dit. Als gereformeerde kun je niet met alle punten van de lutherse leer instemmen. Toch hoeft dat niet te verhinderen dat je volwaardig lid van zo'n kerkgemeenschap kunt zijn. Ik heb tenminste gemerkt dat dat kan. Dan blijkt dat niet in de eerste plaats allerlei leerstellige kwesties, maar de hartelijke verbondenheid aan elkaar in Christus de doorslag geeft. Die leerstellige zaken neem je voor lief(!), niet omdat ze onbelangrijk zijn, maar omdat je merkt dat er 'iets' is dat daar ver bovenuit stijgt.

Maarten van Loon was was ruim 10 jaar werkzaam in het wetenschappelijk onderzoek en hield zich o.a. bezig met de modellering van luchtverontreiniging. Sinds 2006 studeert hij theologie aan de Theologische Universiteit te Kampen. Hij is lid van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-West.

Noten:

1. In Noorwegen is een predikant gewoon werknemer met een arbeidscontract als ieder ander, inclusief alle daaraan verbonden rechten en plichten. Het is dan ook niet vreemd als de predikant op flinke reisafstand woont van zijn werk.
2. Noors: 'tilsynsmann'.
3. Net als bij ons wordt er onderscheid gemaakt tussen de 'preek' en een 'stichtelijk woord'. De eerste term is voorbehouden aan de verkondiging door een officieel bevestigd predikant.

Graag wil ik op deze plaats de voormalige en huidige toezichtman, Ulf Asp en Herman Naess bedanken voor de informatie die ze me hebben verstrekt en die me geholpen heeft om mijn plaatje van DELK verder te completeren.

Een verlies voor altijd

In dit artikel wil ik aandacht vragen voor kinderen die in hun jeugd een ouder moesten verliezen aan de dood.

Allereerst wil ik laten zien dat de ontwikkeling van deze jongeren verstoord is geraakt, en dat deze kinderen daarom extra pastorale aandacht zouden moeten krijgen.

Dit pastoraat is dan ook mijn tweede aandachtspunt: hoe gaan we als ambtsdragers om met deze jongeren? En wanneer hebben kinderen die vroeger dit 'trauma' hebben moeten meemaken geen extra aandacht meer nodig?

M. Veldsma ■

Het gezin voor en na het overlijden

Het overlijden van een ouder is erg ingrijpend. Eerst leefde je in een gewoon gezin met twee ouders, maar dat verandert opeens. Er komt en blijft een lege plek. De overledene blijft na zijn dood altijd hetzelfde, verandert nooit meer, terwijl het gezin wel verandert. Maar ook de omgeving verandert, wordt een omgeving waar de overledene geen plaats meer in heeft, hoe graag het achtergebleven gezin dat ook zou willen. Daarnaast raakt het gezin in een isolement: vrienden van vroeger, collega's, verdwijnen! Zoals ik ergens heel treffend las: 'Zijn naam was doorgestreept op de verjaardagskalender!' Voor het overlijden was de overledene vaak actief op het werk en in de kerk, na het overlijden vallen die activiteiten voor het gezin weg. Ook op sociaal gebied verandert er veel voor het gezin: alles gaat door zonder de overledene! Anna Enquist, een schrijfster die haar dochter verloor, zegt in een televisie-interview met Paul Rosenmöller: "Ik ga regelmatig naar de vriendinnen van mijn dochter, om haar levend te houden in hun herinneringen, want zo moet zij toch voortleven in anderen."¹ Dat het gezin in een isolement raakt, ligt overigens niet alleen aan de mensen in de omgeving, maar ook aan het gezin zelf: het sluit de omgeving buiten, omdat andere mensen vaak immers niet begrijpen hoe ingrijpend dit verlies en verdriet is.

Er wordt niet meer gepraat over de overledene

Waarom wordt er niet meer over een overleden ouder gepraat? Wat is er mooier dan andere mensen vertellen hoe je vader of moeder was? Dat er niet meer met elkaar over het verlies gesproken wordt, heeft te maken met het intense karakter van dit verdriet. Dit diepe verdriet heeft weer te maken met het definitieve karakter van de dood, met het feit dat na een overlijden letterlijk alles anders wordt. Een kind ziet dat de overgebleven ouder erg verdrietig is, de ouder ziet dat het kind erg verdrietig is. Om elkaar te sparen, wordt er vervolgens niet meer gesproken over het verdriet. Dit is verklaarbaar, maar niet goed. Het is belangrijk dat kinderen hun emoties thuis kunnen uiten. Dit patroon dat na het overlijden wordt ingezet, moet doorbroken worden. Als dit patroon niet doorbroken wordt, zal het gezin uit verschillende individuen gaan bestaan omdat ieder gezinslid het trauma op zijn eigen manier verwerkt. Er is dan onderling geen emotioneel gesprek meer mogelijk. Als ik kijk naar het gezin waar ik in ben opgegroeid (ik verloor op vierjarige leeftijd mijn vader), zie ik dat wij elkaar niets te vertellen hebben. We zijn als los zand omdat we het verdriet om het overlijden van onze vader elk op onze eigen manier hebben moeten verwerken. De een miste zijn vriend, de ander de vader die alles kon en weer een ander een vader die alles verpestte omdat hij zo ouderwets was! Deze verschillen komen voort uit het feit dat ons gezin toen mijn vader

overleed, uit zes kinderen bestond van zeer uiteenlopende leeftijden. De één was nog een peuter maar de ander al een puber. De één moest zich nog helemaal ontwikkelen en alle stappen in zijn ontwikkeling nog doormaken, de ander was al bezig zich los te maken van thuis. Hier wordt duidelijk dat de ontwikkeling van een kind 'stolt' na het overlijden van een ouder.

Eén van de kinderen neemt de verantwoordelijkheid over

Vaak schieten jongeren in de rol van verzorger om de overgebleven ouder te ontzien. Een dergelijke jongere lijkt sterk, maar is dat niet! Deze kinderen doen zich sterker voor dan ze zijn. Dit gedrag komt vooral voor bij kinderen die al wat ouder zijn, kinderen waar de overgebleven ouder op kan steunen. Kinderen die deze verantwoordelijkheid krijgen of zich zelf verantwoordelijk voelen, ontwikkelen zich vervolgens niet als gewone pubers, die los moeten komen van hun ouders. Zij zullen zich op latere leeftijd nog los moeten maken van thuis. Binnen het gezin veranderen deze kinderen van kind naar surrogaatouder, iets dat door de andere kinderen meestal niet geaccepteerd wordt.

De overgebleven ouder wordt heel belangrijk

In de literatuur las ik, en tijdens de gesprekken die ik met verschillende (half)wezen heb gehouden werd dit bevestigd, dat de overgebleven ouder superbelangrijk wordt voor het kind. Deze ouder wordt als het ware zowel vader als moeder. De kinderen zijn doodsbang dat hun overgebleven ouder hen ook 'in de steek' zal laten. Als deze ouder ziek is, zijn de kinderen overbezorgd omdat zij als kind al mee hebben gemaakt wat veel mensen pas meemaken als ze ouder zijn. De overgebleven ouder wordt veel gespaard door de kinderen, de kinderen zullen hun best doen om deze ouder niet tot last te zijn.

Binding aan andere mensen

Het binden aan andere mensen is het aangaan van contact met andere mensen. Ik heb gemerkt dat als een van de ouders jong sterft, de vreugde van het liefhebben voorgoed verbonden raakt met de pijn van het verlies. Liefde en verlies zijn niet langer gescheiden, zijn geen verschillende dingen meer. Het kind leert dat liefhebben gelijk staat aan verliezen. De meeste mensen leren tijdens het ouder worden de volgende belangrijke levensles: er is geen begin zonder eind, er is geen liefde zonder verlies van liefde. De meeste mensen leren die lessen als ze oud genoeg zijn om deze les in het perspectief te zien van een volledig leven. Als een kind deze les echter op vroege leeftijd leert, wordt de subjectieve houding tegenover relaties er voorgoed door gekleurd. Als dit kind volwas-

sen wordt, zal het een manier moeten vinden om relaties op te bouwen. Mensen die vroeg in hun leven een ouder hebben verloren, hebben vaak moeite om een relatie met een ander aan te gaan! Ze moeten een manier zien te vinden om het probleem van de intimiteit op te lossen.

Als één van je ouders overlijdt, verlies je het verleden.

Als je partner overlijdt, verlies je het heden.

Als je kind overlijdt, verlies je de toekomst.

Maar als een ouder van een kind overlijdt, wat verliest het dan...

Pastoraat aan (half)wezen

Als een ouder overlijdt, is er in het begin vaak voldoende aandacht voor het gezin. De meeste aandacht zal naar de overgebleven ouder gaan. Ook na verloop van tijd zal deze ouder regelmatig door de ambtsdragers worden bezocht. Maar hoe is het pastoraat voor de kinderen geregeld? Zoals ik heb aangegeven, is de ontwikkeling van deze kinderen een 'gestolde' ontwikkeling. Heel jonge kinderen hebben nog geen idee van wat dood gaan eigenlijk is. Pas bij het ouder worden zullen ze gaan begrijpen wat het begrip dood inhoudt. Pubers hebben een ander probleem: hij of zij moet loskomen van zijn of haar ouders om een eigen IK te vormen, maar hoe doe je dat als je identificatiefiguur overleden is? Voorkomen zou moeten worden dat de gezinsleden een eigen leven gaan leiden, maar hoe doe je dat? In veel gezinnen lijkt het misschien wel alsof er wordt gepraat, maar wordt er ook echt met elkaar gesproken, is er ruimte om over emoties te praten?

Ambtsdragers zullen deze kinderen bij moeten staan, ze pastorale zorg en aandacht geven. In het begin kan dat door de kinderen te troosten en er voor ze te zijn, maar daarna zullen deze kinderen begeleid moeten worden. Deze begeleiding houdt in dat de jongeren ondersteund moeten worden in alle fases van hun gebroken leven, geholpen moeten worden om (voor de toekomst) goede keuzes te maken. Het betekent dat ambtsdragers niet alleen na het overlijden van de ouder aanwezig moeten zijn, maar vooral aanwezig moeten blijven.

Deze kinderen zullen na de dood van hun ouder niet automatisch gaan rouwen, ze doen dat pas als ze daar geestelijk aan toe zijn. Het vaderbeeld van deze kinderen is een verstoord vaderbeeld. En als er in een jong leven al heel veel onzekerheid is, is het belangrijk dat er wordt gepraat over het ene wat wel zeker is in ons leven: God. God is de enige die te vertrouwen is, en Hij heeft ook als enige dit onrecht aangepakt. God heeft de engel van de dood weggehaald. Dat blijft staan, ook al blijft het leven zwaar.

Vrienden

Niet alleen ambtsdragers maar ook de broeders en zusters die rondom dit gezin staan, zullen het bij moeten staan. Deze mensen kunnen na de dood van een ouder een belangrijke rol vervullen in deze gezinnen, vooral voor de kinderen. Zoals ook Job al kon zeggen:

At ik mijn brood alleen, deelde ik het niet met wezen?

*Hadden zij van kindsbeen geen vader in mij, stond ik weduwen niet van jongs af bij?*²

Geweldige tekst vind ik dit, een vrome man die vader is voor wezen. En dat niet voor even, maar van kindsbeen af. Hij zorgt voor de kinderen zonder hoop, de kinderen die afhankelijk waren van de goedheid van de mensen om hen heen. Dit is pastoraat van de bovenste plank. Ik denk dat Jobs steun niet alleen financieel was, maar dat hij een echte vader was voor wezen. Hij die bad voor zijn eigen kinderen zodat ze dicht bij de Heer bleven, zorgde ook voor deze kinderen.

Jacobus zegt: *voor God, de Vader, is alleen dit reine, zuivere godsdienst: weduwen en wezen bijstaan in hun nood, en je in acht nemen voor de wereld en onberispelijk blijven.*³

Hier geeft Jacobus een definitie van ware godsdienst. En hij volgt hier het spoor van Jezus en de profeten die Gods bemoeienis met de weduwe en wezen duidelijk in praktijk brachten. Volgens Dr. L. Floor: 'De ware vrome, de echte gelovige verwerkt het woord in zijn zorg voor de mensen in nood'.⁴ En de weduwe en wezen vormden de zwakste schakel in de samenleving.

Hier wordt dus de sociale kant van het evangelie gepredikt.

Samen staan we sterk

Het is voor één ambtsdrager ondoenlijk om verschillende kinderen uit een achtergebleven gezin te begeleiden. Je zult met meerdere mensen om zo'n gezin moeten blijven staan. Ook 'vroegere' vrienden zijn voor de jongeren (en voor de achtergebleven ouder) superbelangrijk. Ik begrijp dat het moeilijk is voor vrienden om het contact aan te houden, vooral als een gezin erg gesloten wordt. Probeer dat te doorbreken door gewoon het verdriet 'vloeibaar' te houden. Blijf juist praten met de jongeren, ook al vind je dat moeilijk omdat je het idee hebt dat je oude wonden openhaalt. Omdat de jongeren nog veel fasen in hun leven moeten doorlopen, is het belangrijk dat ze daarbij begeleidt worden.

Houdt dit pastoraat ooit op?

Ik denk dat het antwoord na dit artikel wel duidelijk zal zijn: nee. Als kind van een éénoudergezin zul je de rest van je leven moeite hebben met je verleden. In het boek: *Verlaat Verdriet*

(*ver*)werkboek' (een boek dat oudere mensen wil helpen hun vroegere 'trauma' een plaats te geven) wordt opgesomd waaruit deze moeite kunnen bestaan: 'een fundamenteel gebrek aan zelfvertrouwen; nooit voluit kunnen genieten; je altijd buitengesloten voelen; altijd alles onder controle willen houden; angst voelen om niet ouder te worden dan je ouder werd'. Daarom is het goed om in pastorale gesprekken met gezinnen eens te vragen naar hun vroegere gezinssituatie. Want pas als het 'gestold' verdriet weer vloeibaar wordt, is er tijd en ruimte voor een goede verwerking.

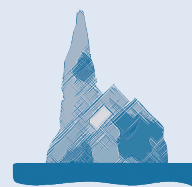
Menno Veldsema MA is docent godsdienst op het Greijdanus College in Zwolle.

Noten:

1. Paul Rosenmöller en ... uitgezonden op 27 december 2005 bij de IKON.
2. Job 31:17-18
3. Jacobus 1:27
4. Floor, L. *Jakabus, brief van een broeder*, blz.83.
5. Liese, Titia: *Verlaat Verdriet (ver)werkboek*, Huizen. Funale Uitgeverij.

Voor meer informatie, mijn scriptie 'gestold verdriet' kunt u terecht op:

<http://mveldsema.wordpress.com/>

uit de kerken

IJsselmuiden - beroepen: J. Plug te Hoogezand-Sappemeer (Noord)
Almere-West - beroepen: kandidaat R.C. Vellinga te Hilversum

Bunschoten-Oost - bedankt voor beroep: A.J. Haak te Driesum
Sneek (i.s.m. christelijk-gereformeerden) - bedankt voor beroep: A.J. Haak te Driesum
Zuidlaren - bedankt voor beroep: A.J. Haak te Driesum

Israël in hopen en bidden

Er belandden drie boeken gelijktijdig op mijn tafel ter recensie. Alle drie gaan over de relatie van Israël tot de christelijke kerk. Ik legde de boeken op een rijtje naar de alfabetische orde van de schrijversnamen, zoals u die onderaan vindt: Bakker, Bukshassen, Douma. Zodat u er eentje of alle drie gemakkelijk kunt bestellen.

E.A. de Boer ■

De eerste twee vertellen verhalen waaraan de gemiddelde 'vrijgemaakte' lezer niet zo gewend is. Moet ik de laatste voorop plaatsen? Die is van de hand van een bekende auteur, onze eigen prof. Jochem Douma. Hoe verrassend zal zijn visie op de verhouding tussen Israël en de kerk zijn?

Thuiskomen

Ik houd de eerst gekozen volgorde maar aan. De eerste is een prachtig uitgevoerd boek: *Thuis in het Beloofde Land*. Vijftien Joden vertellen het verhaal van hun terugkeer naar Israël. Uit de verstrooiing verhuizen zij op een gegeven moment naar de staat Israël, naar de grond die zij als het beloofde land beschouwen (maar dan met hoofdletters). Het gaat over Benjamin Philip, iets jonger dan ik, die vijftien jaar geleden vanuit Rotterdam naar Israël vertrok. Nu werkt hij er in de hulpverlening voor mensen die een terreuraanslag ondergaan hebben, zoals hij dat zelf moest beleven. Hij is een Israëliet en wil het Joodse volk terugbrengen naar de wortels. Over de Messias zegt hij: 'Er zijn christenen die zeggen; Degene die jullie verwachten is de rabbi uit Nazareth, Messiah ben David. Iedereen is vrij om dat te denken. Als Hij komt, zal Hij Zelf wel vertellen of het de eerste of de tweede keer is. Dan zullen we trouwens zo blij zijn dat die vraag waarschijnlijk helemaal niet meer relevant is' (24). De hoofdletters in het citaat zullen wel door de redactie geplaatst zijn, zoals de schrijfwijze 'de Heere' ook van De Banier is. Deze Israëliet belijdt Yeshua niet als Messias. Zoals anderen in dit boek. Als er verwachting van de Komende is, zal Israël de Messias straks in zijn aankomst herkennen? Daarnaast staat het verhaal van Zvi Kalisher die als jongentje de vervolging in Warschau meemaakte. Zijn autobiografie is gepubliceerd. In Palestina heeft hij Yeshua als Messias mogen aanvaarden. Een zoon is voorganger van een Messiasbelijdende gemeente in de stad Jeruzalem, een andere directeur van het Bijbelgenootschap in Israël. Mij trof ook het verhaal van Shoshanna. Omdat een kleindochter van ons Suzanne heet en ik dat graag op z'n Hebreeuws uitspreek? Nee, mij trof het verhaal van de vrouw uit Budapest die helemaal geen familie meer heeft. Zij koestert de Joodse naam van haar vader én het evangelie dat zij van haar moeders zuster hoorde.

Verwachten

Schouder aan schouder staan ze in dit mooie boek: Israëlieten die van Israël houden én zij die nog meer houden van Jezus van Nazareth, zoon van David. Beschrijving en foto's van een chassidische bruiloft en van het Loofhuttenfeest brengen Israël voor de Nederlander dichtbij. En ds. Theo van Campen schreef het nawoord. Hij schrijft aan een driedelig werk *Gans Israël* over christelijke visies op Israël in de Nederlandse kerken vanaf de 16^e eeuw. Hij koestert op grond van de heilige Schrift in Romeinen 11:25-27 grote verwachting van Gods werk aan het Joodse volk. Dat leerde hij vooral van theologen van de Nadere reformatie, de stroming van de 17^e en 18^e eeuw die theologen van de Doleantie wel eens overslaan. Met overtuiging zegt hij: 'Er is voor het aanbreken van de jongste dag nog een zegenrijke periode, een lichtplek in de donkere geschiedenis te verwachten' (159).

De tweede titel kan ik kort aankondigen. Niet zozeer omdat het een herdruk, de 8^e van de vertaling uit 1973, betreft. Want hoeveel lezers van *De Reformatie* zullen het kennen? Ik introduceer het kort omdat het een roman is, de familiechroniek die de schrijfster rond haar moeder Yente vertelt. Zo'n verhaal moet je zelf lezen. Over mensen 'wier leven werd getekend door een tweevoudig stigma en een tweevoudig voorrecht, dat van Jood te zijn zoals als mensen die geloofden in de Messias van Israël, Jezus'. Ook dit verhaal begint in Polen, in Warschau. Over Jacob en Rachel, en hun kinderen. Over Yente en Benjamin. Hij kwam eerst tot geloof in de Messias, zij later. Prachtig hoe hun leven in de verstrooiing van Europa velen tot Christus mocht brengen. De vertaling is een beetje oudbakken, maar past wel bij het verhaal dat vooral de eerste helft van de twintigste eeuw beslaat. Zo'n roman helpt om niet te vergeten dat ook in Europa steeds weer Joden tot geloof in Christus mochten komen. Zoals ook mijn eigen familiegeschiedenis dat verhaal vertelt - de generatie van Benjamin en Yentle is die van mijn grootouders.

Bijbellezen

Thuis in het Beloofde Land is uitgegeven ter viering van de stichting van de staat Israël in 1948. Vijftien Joden vertellen over hun terugkeer. Maar hoe moeten we die 'aliyah', zoals het religieus geladen heet, duiden? Moeten we over het grondgebied van de staat Israël nog altijd over het belóofde land spreken? En dat met beroep op de Bijbel?

Met zulke vragen houdt J. Douma, emeritus hoogleraar van Kampen, zich bezig. In het spoor van zijn reeks over ethiek in het Oude Testament publiceerde hij zijn boekje *Christenen voor Israël?*. De ondertitel vertelt dat het vooral om een goede basis van de christelijke politiek gaat. Douma legt zijn keuze in het debat neer. Ik kom daar aan het eind van mijn bespreking op terug. Ook hij zet zijn studie in het licht van het 60-jarig bestaan van de staat Israël in 2008. Hij gaat na hoe volgens hem 'de houding van een christen tegenover de Joden in het algemeen en de staat Israël in het bijzonder moet zijn'. Verrassend, een theoloog uit de gereformeerde en specifiek vrijgemaakte traditie brengt Israël ter sprake!

Gaan in het spoor...

Eerst beschrijft Douma in korte lijnen de geopolitieke geschiedenis van het Joodse volk dat tot de stichting van de staat leidde. In hoofdstuk 2 analyseert hij het christelijk zionisme: het denken van christenen die 'op grond van de Bijbel willen opkomen voor de rechten van de Joden, omdat het volgens hen God zelf is die een eigen Joodse staat liet ontstaan en de Joden terugbracht (en nog steeds terugbrengt) in een land dat aan hen, en ook aan hen alleen toebehoort' (29). Zij zien in de terugkeer van de vervolgde Joden naar het beloofde land en in de stichting van de staat vervulling van goddelijke, bijbelse beloften. De typering 'christelijk zionisme' duidt op actieve en politieke steun aan de staat Israël - en daarom brengt Douma deze stroming zo ter sprake.

Die wordt gevoed door wat het premillenniarisme heet. Men verwacht een eerste weerkomst van Christus en de opname van de christelijke gemeente in de hemel. Daarop volgt de grote verdrukking die eindigt met Christus' tweede komst op aarde. Hij komt Israël bevrijden en zijn heerschappij loopt uit op de bekring van Israël. Daarop volgt het duizendjarig vrederijk. Deze manier van bijbeluitleg leidt ertoe dat de kerk een soort tussenfase is, terwijl God in het laatst der dagen op Israël terugkomt. Christelijke kerk (uit de heidenen) en Israël worden uit elkaar getrokken. Douma concludeert dat het christelijk zionisme geen rechtvaardige politiek oplevert.

...van het Oude Testament

Daar tegenover zet Douma een verklaring over Israël en de Palestijnen van de Church's

Ministry among Jewish People: 'CMJ gelooft dat de term 'herstel', toegepast op het Joodse volk, *allereerst* herstel is met betrekking tot hun Messias, Yeshua HaMaschiach, Jezus de Christus, en in de *tweede* plaats herstel is met betrekking tot een veilig thuisland na 2000 jaar vervolging. Verder is de focus van de nieuwtestamentische eschatologie (de leer van de laatste dingen) op Jezus en een heilig leven gericht, eerder dan op land' (53). Waarom ik dit lange citaat weergeef? Omdat ik, dit boek lezend, snak naar een zin die - hoe nuchter - ook iets van bijbelse verwachting vertolkt. Een goudklompje na het ziften van vele bladzijden stevige grond.

Het derde hoofdstuk: 1. kan het grondgebied van Palestina nog het belóofde land heten? 2. Is Israël, zoals we het in de staat Israël zien, in bijbelse zin het volk van Góð? 3. Wat te denken van plannen om te streven naar herbouw van de tempel in Jeruzalem en dus vernietiging van de Al-Aksa moskee op de tempelberg? Douma gaat grondig de Bijbel door en oogst wat hij gevonden heeft. In veel opzichten is Christus de vervulling van Gods afzonderlijke beloften. Als zoon van David vervult Hij de politieke dynastie van David. Als hogepriester en offer is hij de tempeldienst in eigen persoon.

Beloven en ontvangen

Douma schrijft inzake de landsbelofte: elke belofte van God is toch aan de voorwaarde van gehoorzaamheid gebonden? De HERE heeft Israël herhaalde malen het land ontnomen? Op grond waarvan mag terugkeer in de 20^e eeuw nog onweersprekelijk op een belofte gebaseerd worden? Ik zou zeggen: de vervulling van de belofte in het beloofde goed heeft de HERE met gehoorzaamheid verbonden. Zo gaat het in het verbond: bij ontrouw vervalt het recht op het beloofde. En toch vervalt daarmee de belófte nog niet! Evenmin als God zijn (door ons gebroken) verbond als voorbij beschouwd. Vernieuwing van het verbond in Christus geeft hoop - voor Israël en de volken.

Zo blijft er in de landsbelofte mijns inziens een kern die door God op de toekomst gericht kan worden. Op grond van het onderscheid tussen Gods belofte en het beloofde goed heeft in mijn bijbellezen 'het beloofde land' nog steeds betekenis. Er kan geen 'recht op' aan ontleend worden. Het land geeft Israël wel een thuis. Zo richt God de ogen van Israël én van de volken op hoe er te leven tot zijn eer. Dan kan de oude belofte opnieuw in vervulling gaan en 'vol' worden, als Israël er met haar naaste in vrede kan leven.

Spoorzoeken

In hoofdstuk 4 weerlegt Douma de scheiding tussen het tijdperk van de kerk en dat van Israël, zoals christen zionisten die ten diepste aanbrengen. Als voorbeeld bespreekt hij de uitleg van Handelingen 2 en Joëls profetie. Was

Pinksteren dé vervulling of slechts een voorvervulling? Hier biedt Douma het meeste materiaal om allerlei beroep op de bijbel door het type chiliasme dat hij bestrijdt, bij een open Bijbel te bespreken. Daarom moest ook aan bod wel komen of bepaalde oudtestamentische profetieën nog op vervulling wachten (hoofdstuk 5). Niet zo dat we er een apart hoofdstuk 'Israël in het einde der tijden' uit kunnen aflezen. Het lastige van de opzet van Douma's boek is: het lijkt of hij maar weinig positief over Israël te zeggen heeft. Hij koos voor bestrijding van een denkrant waarin onvoorwaardelijke liefde voor Israël spreekt. Nu heeft hij de schijn tegen: is Douma een voorspelbaar voorbeeld van de 'vervangingstheologie'? Laat me een voorbeeld uit het betoog pellen dat die schijn stevig weersprekt. Het is niet zo dat Douma geen enkele verwachting voor Israël heeft. Hij wil niet ontkennen 'dat er nog grote wonderen van bekering kunnen plaatsvinden, bijvoorbeeld van een grote groep Joden aan het einde van de geschiedenis, in een sfeer van bloed, vuur en rook' (69). Let op: grote wonderen van bekering, van een grote groep Joden, ook specifiek aan het eind van de geschiedenis! Het is wel een beetje spoorzoeken, maar opnieuw vonden we zo'n goudklompje.

Tijd en tijden

Na de oudtestamentische profetie komt Douma bij de profetie van Openbaring en wat daar in het chiliasme uit afgeleid wordt. Feit is dat het taalkleed en de visioenen doordrenkt zijn van het oude Israël, tempel en eredienst. In hoofdstuk 6 wil Douma aantonen dat de scheiding tussen kerk en Israël, voorgestaan door premillenialisten, niet op de structuur van Openbaring past. De profetie over 'de laatste dagen' gaat helemaal over de kerk in de wereld. Dat is de kerk die in Israël ingebed is.

Douma blijft zitten met Openbaring 20:4-6. daar is sprake van sommigen die uit de dood tot leven komen. Het heet 'de eerste opstanding'. Daarop volgt: 'De andere doden kwamen niet tot leven voordat de duizend jaar voorbij waren'. Is er toch een onderscheid tussen een eerste opstanding, waarop een tijdperk op aarde volgt, en een (tweede) opstanding als alle graven opengaan? 'Deze eerste opstanding is blijkbaar voor een *bepaalde* groep volgelingen van Christus, namelijk de martelaren ...', aldus Douma (120). Het gaat wel om een opstanding naar het lichaam, maar met werkzaamheid in de hemel.

Het is een voorlopige exegese. Maar, vraagt Douma retorisch, 'Waarom zou er op de *grens* van de geschiedenis (en daarom eigenlijk niet meer te plaatsen *in* de geschiedenis) voor een duizendjarig rijk geen plaats zijn?' In dat rijk van duizend jaar zal Christus afrekenen met zijn vijanden. Maar hoe de Satan nog een keer losgelaten wordt (20:7v)?

Opstaan en leven!

Ik merk in de eerste plaats op dat Douma's mild chiliasme in juist dit boek een zeer zwakke plek is. Tegen het eind van zijn ontleding van de systematiek van het premillennialisme komt hij niet uit de exegese en introduceert een speculatieve gedachte. De lezer denkt: zie je wel, er is in de eindtijd toch ruimte voor specifieke periode, voor duiding van profetie. Daar komt een exegetisch bezwaar bij. De uitdrukking 'de tweede opstanding' vind je niet in Openbaring. Ook niet bij 20:11-15. Daar staat echter wel dat met dood en dodenrijk afgerekend wordt. Dat is 'de tweede dood'. Er staan opvallend parallelle formuleringen:

'Dit [is] de opstanding, de eerste' (vs. 5-6) en 'Dit [is] de dood, de tweede' (vs. 14).

In het Grieks is het heel normaal om het telwoord of bijvoeglijk naamwoord te zetten na het zelfstandig naamwoord en daarbij het lidwoord te herhalen. Maar in Openbaring lees ik niet over 'de tweede opstanding'. En evenmin over 'eerste dood'. Ik overweeg of met 'eerste' en 'tweede' hier de verhouding tussen opstanding en dood getekend wordt (dus geen onderscheid in fasen van dood en opstanding). De opstanding is de eerste! De dood, zoals getypeerd in 20:13, komt daarna (en is daarmee definitief).¹ In rangorde en volgorde.

Theologisch heb ik bezwaar tegen de constructie 'op de grens van' en 'in de geschiedenis'. Daarmee wordt een 'niche' in de eindtijd gecreëerd waarin we allerlei uit de profetie toch een plekje kunnen geven. De apostel schrijft in 1 Korintiërs 15 over 'een ondeelbaar ogenblik, bij de laatste bazuin' (15:52). Het komen van Christus en het opstaan van de doden zijn in één moment verweven. De verwachting van de persoonlijke komst van onze Messias verdampt bij eindtijdscenario's die daarvoor nog komen moeten.

Als u het goed vindt, onderbreek ik mijn bespreking hier even. Dit nummer moet gedrukt en ik ga volgende week verder. Hebt u even tijd naar de boekwinkel te gaan en één van de boeken of alle drie aan te schaffen. En u in te lezen met het oog op volgende week.

Prof. dr. Erik de Boer is universitair docent klassieke talen aan de TU Kampen en hoogleraar Geschiedenis van de Reformatie aan de VU Amsterdam.

Noot

- ¹ 'De dood, de tweede' staat ook in Opb. 2:11, 21:8 en volgens een groep handschriften ook in 20:5.

Selderhuis en Calvijn

Het zal niemand ontgaan zijn dat de Apeldoornse kerkhistoricus Herman Selderhuis in het Calvijnyaar een centrale rol speelt. En dan ook een rol op meerdere plaatsen!

H. Veldman ■

Geen 'stabilitas loci' - geen enkel trekje van een soort middeleeuwse plaatsgebondenheid past hem. Het ene moment leidt hij een grote bijeenkomst in de Martinikerk te Groningen waar een aantal Calvijn-kenners hun maatschappelijke en politieke inzichten op één lijn proberen te krijgen, dan verkeert hij met een ander 'calvinistisch' gezelschap onder studenten in Enschede en Nijmegen, en ook zagen we hem samen met koningin Beatrix in Dordrecht. En dat was dan allemaal nog in ons eigen land. Maar zelfs een reis per vliegtuig naar Berlijn met minister-president Balkenende stond in het teken van Calvijn. Verrassend trouwens dat er in Duitsland zo'n interesse bestaat voor deze Frans-Zwitserse hervormer. We hopen later aan enkele Duitse Calvijn-studies nog de nodige aandacht te besteden.

Maar nu Selderhuis. Hij kent Calvijn. En ik denk - en weet eigenlijk wel zeker - dat hij de hervormer het beste heeft leren kennen via diens uitleg van de Psalmen. Juist de publicatie van Selderhuis daarover met als titel: *God in het midden* (Kok Kampen, 2000) vind ik nog altijd een van de meest boeiende als het erom gaat zo goed mogelijk tot 'de werkelijke Calvijn' door te dringen. Maar dat was dus al in 2000. Vanaf de herfst van 2008 ligt er van Selderhuis een helder geschreven biografie van Calvijn op tafel. In een vlotte stijl, dat zeker, maar wie nu denkt dat dit ten koste gaat van de kwaliteit, die heeft het echt mis. Want zoals in het eerstgenoemde boek de wetenschappelijke fundering van Selderhuis' betoog echt stevig genoemd mag worden, zo is dat feitelijk ook met deze biografie. Trouwens, over dat wetenschappelijke wil ik nog wel even iets kwijt. Selderhuis was en is ook internationaal druk bezig met Calvijn. Hij is voorzitter van een wereldwijd gezelschap dat zich bijna uitsluitend bezig houdt met de verschillende aspecten van het levenswerk van de Geneefse reformator. En dat levert voor de echte liefhebbers vaak fraaie onderzoeksresultaten op, waardoor het steeds beter mogelijk wordt de werkelijke betekenis van Calvijn te leren kennen.

Het mag duidelijk zijn dat wie diep graaft in de werken van Calvijn, ook in staat geacht mag worden hiervan een overzichtelijk beeld te tekenen. Wetenschappers die zich opsluiten in hun 'ivoren toren', ontberen het genoegen dat ook 'de gewone man' het een plezier vindt een vernieuwde kijk op Calvijn voorgeschoteld te krijgen. Het is Selderhuis gegeven om zowel het wetenschappelijke werk te verrichten, alsook een meer populariserende toon aan te slaan over kerkhistorische figuren.

Nu dus het boek *Calvijn - een mens*. In tien posities wordt Calvijn getekend: eerst als jongere die al vroeg wees wordt (door het overlijden van zijn moeder) en die zich in zijn studietijd toch maar aan de veranderende wensen van vader houdt. Daarna wordt de hoofdfiguur getekend als 'pelgrim': hij is op zoek naar de ware wijsheid en naar een stuk geborgenheid als vluchteling. Een paar jaar belandt hij als asielzoeker in de voor hem vreemde stad Genève, waar hij totaal onverwacht 'gearresteerd' wordt door die onstuimige Willem Farel. Het levensverhaal vervolgt met hun beider uitzetting uit Genève en de latere terugkeer van Calvijn in 1541. Zijn kerkenwerk (preken, schrijven en onderwijzen) gaat door ook als zijn lieve vrouw Idelette de Bure hem al na acht jaar huwelijk ontvalt. Calvijn wordt meer en meer patiënt, terwijl kerk en stad in rep en roer zijn over de sterke hang naar vrijheid van veel burgers. Hij is ook de man die op een zondag het meer van Genève over zeilt om een vriend te bezoeken. Het laatste hoofdstuk tekent Calvijn als soldaat en dat gaat dan over de jaren 1559 tot zijn overlijden in 1564. Hij bleef actief, zolang hij kon. Hij betrok de wacht bij de goede orde in kerk en vaderland, ook toen de politiek steeds meer een factor werd onder de Franse gereformeerden.

Selderhuis heeft een heel menselijk beeld van Calvijn gegeven. Hij zet de hervormer soms heel dicht naast je neer. En dan proef je hoe hij in veel kwesties volgens Gods wil probeert te handelen.

Het boek is per hoofdstuk voorzien van een afbeelding; maar de papiersoort is niet zodanig dat je van kwaliteit kunt spreken. Een goed ding is wel de tijdbalk waarop de hoofdzaken van Calvijns leven en werk geplaatst worden naast de belangrijkste gebeurtenissen in de wereldgeschiedenis.

Alles bijeen genomen: een fris boek dat ik heel graag in uw bezit wens!

N.a.v.: Herman J. Selderhuis, *Calvijn - een mens*. Omvang 336 blz., incl. register. Uitg. Kok Kampen, 2008. ISBN 978 90 435 1527 6. Prijs € 24,90.

Drs. Harry Veldman is kerkhistoricus en woont te Zuidhorn.